

II.

Poruchy chování a emocí

Definice poruchy chování

(Sdružení pro Národní duševní zdraví a speciální vzdělávání, USA, 1992)

Pojem porucha emocí nebo chování (PE, PCH) je výrazem pro postižení, kdy s chování a emocionální reakce žáka

- Liší od odpovídajících věkových, kulturních nebo etnických norem
- Mají nepříznivý vliv na školní výkon včetně jeho akademických, sociálních, předprofesních a osobnostních dovedností

Současně je toto postižení

- Něco víc než přechodná, předvídatelná reakce na stresující události z jeho prostředí
- Vyskytuje se současně nejméně ve dvou různých prostředích,

z nichž alespoň jedno souvisí se školou

- Přetrvává i přes individuální intervenci v rámci vzdělávacího programu
- Může koexistovat i s jiným postižením

Charakteristiky poruch chování (Bower in Vojtová, 2008)

- neschopnost učit se
- neschopnost navazovat uspokojivé sociální vztahy s vrstevníky a s učiteli
- nepřiměřené chování a emotivní reakce v běžných podmínkách
- celkový výrazný pocit neštěstí nebo deprese
- tendence vyvolávat somatické symptomy jako je bolest, strach a to ve spojení se školními problémy

Stupně PCH podle intenzity problému (Bower in Vojtová, 2008)

- 1) Chování jedince reaguje na problémy denního života, vývoje a získávání životních zkušeností. Nad tento rámec se nevymyká
- 2) Chování, jímž jedinec reaguje na krizové životní situace, jako je např. rozvod rodičů, smrt v blízkém sociálním okolí, narození sourozence, těžká nemoc v okolí atd.

- 3) Chování, kterým se jedinec vymyká očekávání
- 4) Zafixované a nevhodné opakované chování, které se dá při dobré školní docházce upravit a jedinci se ještě dá pomoci navázat pozitivní sociální vztah
- 5) Zafixované a opakované nevhodné chování s tak výraznými symptomy, že se jedinec nedá ovlivňovat a vzdělávat v běžném prostředí školy, ale pouze v internátní škole (instituci) nebo doma

Rizikové skupiny

- jedinci se **znevýhodněného sociokulturního prostředí** (zanedbanost dítěte nemusí být spojena s psychickou deprivací, závažná je sekundární psychická deprivace odejmutých dětí)
- **etnické skupiny** (komunita romská, ukrajinská vietnamská, ruská)- vykořeněnost, nižší sociální postavení
- **zkušenost institucionální péče** (citová deprivace, emocionální plochost, sociální nezkušenost – absence modelů chování a vztahů v rodině, hospitalismus = adaptace na prostředí ústavu)
- **traumatizující zážitek** (posttraumatická porucha, flashbacky, somatizace, narušení vlastní identity, latentní období propuknutí PCH, PE)
- jedinci s diagnózou **ADHD**

Rizika spojená s osobností dítěte

- váží se na fyzickou, psychickou konstituci a sociální zkušenost

patří sem:

- faktory fyzického zdraví – nedonošenost, nízká porodní váha, postižení, nemoc, porodní úraz, chronická onemocnění
- faktory vnitřních dispozic – nízká inteligence, obtížný temperament, hyperaktivita, impulzivita

Rizika spojená s rodinou dítěte

- základní rizika spočívají v nedostatku „vřelosti – lidského tepla“

patří sem:

- rodinné stresory – konflikty mezi rodiči, postnatální deprese, nízká vzdělanost, tísnivá finanční situace

- nastavení rodinného systému – struktura a hierarchie rodiny (neúplná rodina, nezletilá matka, nezaměstnanost rodičů atd.)

Školní rizika

- nepřipravenost na vstup do školy + neschopnost přizpůsobit se požadavkům
- nedostatek pozitivní interakce se spolužáky a učiteli
- neúspěch a izolace
- vyhledávání ostatních dětí s podobnými potížemi (problémové vrstevnické party)
- bludný kruh neúspěchu

Rizika spojená se společností

- Životní podmínky – socioekonomické znevýhodnění, hustota zalidnění a materiální životní podmínky, místo bydliště
- Patologické formy chování v okolí – násilí, kriminální činnost...
- Kulturní a morální hodnoty – sociální nebo kulturní diskriminace, násilí v médiích
- Konflikt aktuálních a historických socializačních požadavků (odlišnost požadavků rodiny, školy...)

Co s riziky?

OCHRANNÉ A PROTEKTIVNÍ FAKTORY

- podpora autonomie a nezávislosti
- posilování sociálních kompetencí
- posilování kompetencí k řešení problémů
- zaměření na cíl a budoucnost
- zapojování do posilujících činností a procesů

Inkluzivní trendy v současné etopedii

Nálepka jako bariéra

Socializace, relativita posuzování chování

Předcházení nálepkování

Role speciální pedagogiky v inkluzivním konceptu

- ▶ předcházet vytváření bariér ve vzdělávání (školnímu neúspěchu)
- ▶ snižovat rizika sociální exkluze
- ▶ stěžejní působení je v podmínkách škol hlavního proudu
- ▶ Aktivita - nálepka

Perspektiva a posilování edukačních příležitostí x nálepka u dítěte s PCHE

Snaha vyloučit překážky, kt. by mohly bránit naplňování potencialit žáka v jeho cestě k dospělosti a nezávislosti --- mnohdy označení dítěte, kt. je negativně vnímána dítětem i jeho okolím

Nálepkování/ etiketizace/labelling

- ▶ „nálepka“ – označení dítěte, za dítě s problémem, s problémovým chováním, s poruchou chování
- ▶ etiketizace odklání pozornost od příčin daného chování
- ▶ negativní stigma podporuje tendence dětí s poruchami chování cítit se nešťastně, podhodnocovat své

Negativní vlivy na osobnost žáka

- ▶ dítě s PCHE má tendenci cítit se nešťastně, podhodnocovat své výkonnostní možnosti, mívají problémy v navazování vztahů a jejich vztah k sobě i druhým mívá negativní charakter
- ▶ negativní signály, kt. v sociální interakci dostávají z vnějšího okolí, postupně ovlivňují negativně sebeobraz
negativní sebeobraz a sebepojetí --- vliv na aspirační cíle
- ▶ rizika, kt. nálepka přináší, se mohou stát bariérou na cestě k perspektivní socializaci

Relativita posuzování chování - faktory

1. Interaktivní vlivy

- subjektivní posouzení - ! Vlastní příčinou může být interakce s posuzovatelem
- vztah s negativním nábojem – negativní pocity znemožňují objektivní posouzení a najítí perspektivního řešení konkrétního problému
- „bludný kruh“ problémového chování – vzájemné odmítání

2. Sociokulturní standarty

- normy komunity, ve které dítě žije
- očekávání sociální skupiny
- konflikt norem komunity/ rodiny a školy

3. Sociální kontext životní situace jedince

- narušení /trhliny v celkovém sociálním systému (elementy – osobnost dítěte, komunita, škola)
- životní situace dítěte (nevyhovující, ohrožující)
- vnímání PCH v kontextu způsobů, jakými se

s dítětem jedná, jak k němu přistupuje okolí (rodiče, sourozenci, učitelé, spolužáci...)

- úprava životní situace jako intervence

Předcházení nálepkování – „soft“ přístupy

označování dětí/žáků s PCHE dle současné terminologie – soft přístupy

- a) odráží inkluzivní charakter pojetí problematiky nežádoucího chování – primární zaměření na perspektivu
- b) vyjadřují důvěru v odpovědnost pedagogů a dalších odborníků při podpoře těchto dětí – PCHE jako časově omezená výzva
- c) odpovídají společenskému vývoji – přístup ke vzdělávání pro všechny

Potíže s chováním

Problémy s chováním

Behavioral Difficulties

Provokující žák

Challenging pupil

Nápadné chování

Verhaltensauffälligkeiten

Dispozice k poruchám chování

- ▶ snaha předcházet nálepkování
- ▶ hledání souvislosti mezi poruchou chování a sociálním okolím
- ▶ orientace na pedagoga a jeho zodpovědnost za perspektivu žáka s problémy
- ▶ hledání lépe fungujících postupů (v edukaci)

SYNDROM ŠKOLNÍHO NEÚSPĚCHU (Stuchlíková)/ SYNDROM NAUČENÍ BEZMOCNOSTI (Helus)

- ▶ postojový komplex vyplývající z předchozích zkušeností jedince s neúspěchem
- ▶ neúspěch je zevnitřně a stává se významným vnitřním faktorem ovlivňujícím jednání a prožívání (dítě má neúspěchy, okolí si na to „zvyklo“, neklade na něj vyšší nároky, nemotivuje ho)
- ▶ vědomí školního neúspěchu spolu s nízkým sebevědomím, pocitem studu, ponížení a úzkostí mají pro žáka hluboké a trvalé psychologické následky
- ▶ zpravidla to končí PCH, PE, záškoláctvím (latentní záškoláctví = denní snění – odmítnutí školy)
- ▶ důsledky – nekomunikativnost, nenaslouchání, citová závislost na učiteli, uzavřenost, neschopnost požádat o pomoc...
- ▶ uzavírá se primární kruh neúspěchu (dítě touží po úspěchu, snaží se, ale má strach – zklamává)
- ▶ sekundární selhávání na podkladě reakcí okolí (nepředpokládá se úspěch, okolí nečeká na odpověď)
- ▶ slabší žáci dostávají méně příležitostí pro rozvedení odpovědi, učitelé bývají netrpěliví, berou mu slovo, kárají, nepřesnou odpověď považují za selhání => posílení negativních emocí
- ▶ školní anorexie = více žáků trpících tímto syndromem, hromadné odmítnutí školy, normou je nepracovat (Weil)
- ▶ je nutný systémový přístup – zapojit všechny participující osoby (žáka s prožitkem neúspěchu, spolužáky, učitelský sbor, rodinu, poradenský systém)

Literatura k tématu

- ▶ HELUS, Zdeněk. Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2009. 286 s. ISBN 9788073676285.
- ▶ STUHLÍKOVÁ, Iva. Zvládání emočních problémů školáků. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. 170 s. ISBN 8071785342.
- ▶ VOJTOVÁ, Věra. Inkluzivní vzdělávání žáků v riziku a s poruchami chování jako perspektiva kvality života v dospělosti. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010, 330 s. ISBN 9788021051591.
- ▶ VOJTOVÁ, Věra. Úvod do etopedie: texty k distančnímu vzdělávání. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2008, 127 s. ISBN 9788073151669.